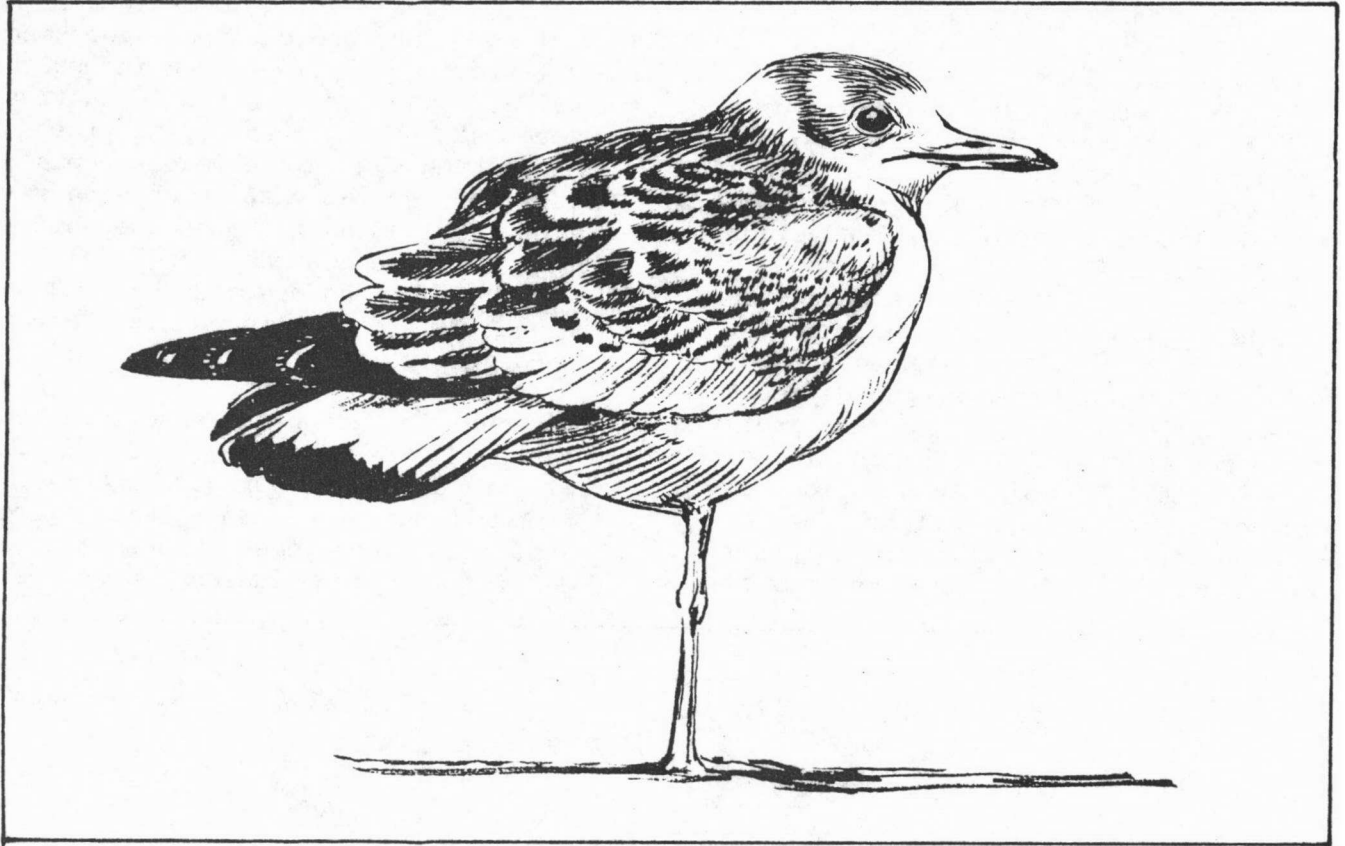

overwinterende kokmeeuwen in en rond de stad Groningen.

Egbert Boekema.

Inleiding

De stad Groningen heeft enkele tientallen parken en plantsoenen met kleine of grote vijvers. In bijna al deze vijvers worden watervogels gehouden: gekortwielde ganzen en zwanen en tamme en wilde eenden. Door omwonenden worden deze vogels sinds jaar en dag in overvloed gevoerd. Ook kokmeeuwen pikken een graantje mee. Voor de enkele duizende kokmeeuwen die 's winters in de stad Groningen voorkomen zijn etensresten, in parken en op de daken van flats en huizen, de belangrijkste bron van voedsel.

Ongeveer 1-2% van de kokmeeuwen in Groningen draagt een aluminium ring en ongeveer 0,1% een kleurring met code. De inscriptie is in veel gevallen betrekkelijk eenvoudig af te lezen. Het voorkomen van deze geringde meeuwen werd gedurende 9 winters (1977/78-85/86) systematisch onderzocht. Tevens werden gegevens verzameld omtrent het aantalsverloop

gedurende deze winters en het foeraergedrag. In dit artikel beschrijven we hoe kokmeeuwen profiteren van etensresten in een stedelijke omgeving.

Aflezen van ringen

De optimale positie om een ring af te lezen is zittend op 2-4 meter van de geringde meeuw. Helaas zijn normale verrekijkers (7-10 x 40-50 mm) zonder een adapter niet op deze afstand scherp in te stellen. Daarom werd gebruik gemaakt van een Zeiss 8x20 die met bijaccommoderen van de ogen nog een scherp beeld op ongeveer 3 meter geeft en van een Eschenbach 620 monoclair die tot op 50 cm is in te stellen. Om de meeuwen dichtbij te lokken werd brood gestrooid. Een statief werd niet gebruikt, omdat een fietszadel voor een 6-10 maal vergrotende kijker reeds voldoende stabiel is. Bovendien maakt een fiets de waarnemer

mobiel en houdt opdringerige ganzen en zwanen op een afstand. Met enige ervaring is het aldus mogelijk om ongeveer 10 verschillende ringen in enkele uren af te lezen.

Aantalsverloop

In en rond de stad Groningen overwinteren jaarlijks ongeveer 5.000 tot 10.000 kokmeeuwen. 's Nachts slapen ze op het nabijgelegen Paterswoldsemeer of op de vloeivelden van een suikerfabriek in de wijk Hoogkerk (Fig.1). Bij aanhoudende vorst wijken ze uit naar het koelwatercircuit van de Hunzencentrale. Behalve op het water slapen de meeuwen op de daken van enkele grote loodsen in de industriehavens in het zuidoostelijke deel van de stad. Uit slaaptrektellingen blijkt dat de aantallen tussen oktober en maart het hoogst zijn met een maximum in

maart. In juni zijn nauwelijks meeuwen aanwezig, vanaf begin juli nemen de aantallen weer geleidelijk toe (zie Boekema et al. 1983). De aantallen eerstejaars kokmeeuwen zijn buiten het broedseizoen gerekend relatief gering. Om een indruk te krijgen van de aantalsfluctuaties werd steeds de verhouding tussen adulte en juveniele vogels bepaald voor een aantal vast omschreven gebieden. Tijdens het onderzoek bleek dat in deze gebieden de juvenielen zich soms op andere plekken concentreren als de adulte vogels. Daarom werd steeds integraal geteld, d.w.z. er werd naar gestreefd zowel bij groepen als verspreide enkelingen de leeftijd te bepalen. Uit Fig.2 blijkt dat in de periode begin september tot eind november iets hogere aantallen juvenielen aanwezig zijn dan in de winter. Tussen eind novem-

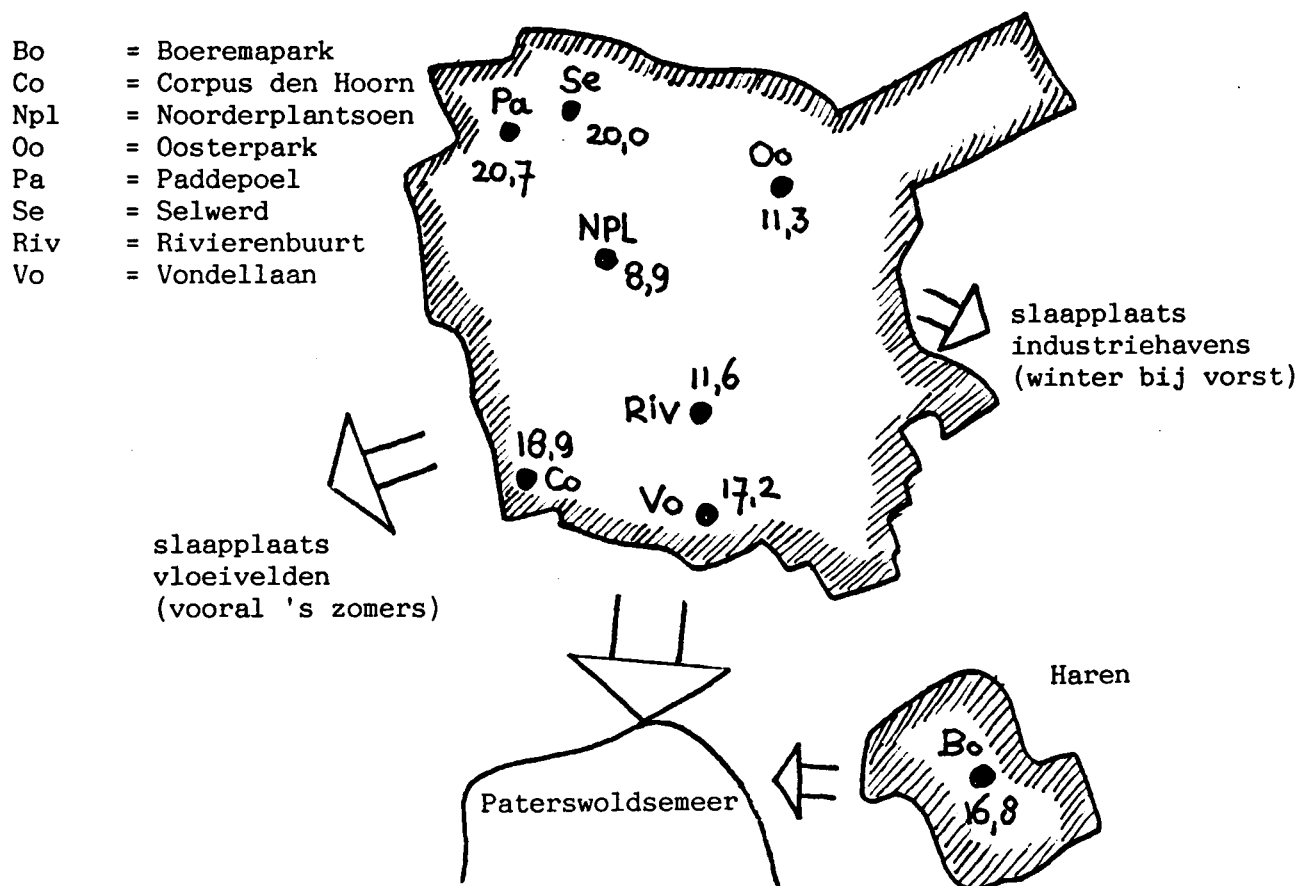

Fig.1.: Een overzicht van het studiegebied in en rond de stad Groningen. De pijlen wijzen op slaaptrek. De zuidelijkste locatie is het Boeremapark Haren, beschreven in Hulscher (1985). Aangegeven is voor ieder gebied het percentage eerstejaars vogels in de wintermaanden.

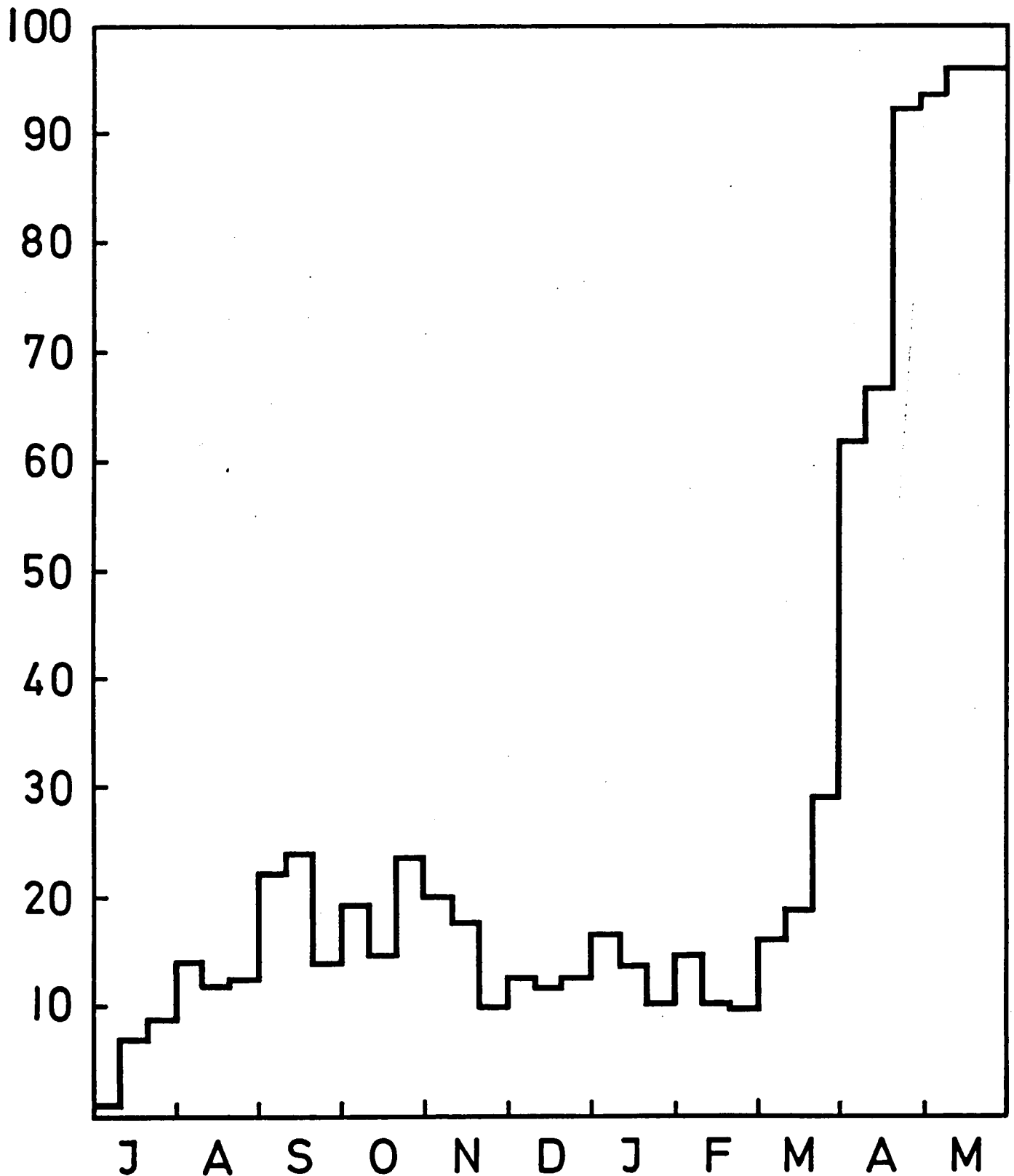

Fig.2.: Het relatieve percentage eerstejaars kokmeeuwen in parken en plantsoenen in en rond de stad Groningen. Percentages berekend uit steekproeven met in totaal 21.000 vogels.

ber en eind februari is er een dieptepunt. Vanaf begin maart neemt het aantal eerstejaars vogels relatief snel toe. Dit is grotendeels een gevolg van wegtrek van adulte vogels richting broedgebieden. In eind maart/begin april ligt evenwel ook het absolute aantal juvenielen enkele malen hoger dan in de winter. Hieruit blijkt dat de juvenielen uit populaties die Groningen 's winters bezoeken relatief zuidelijker overwinteren dan de adulte vogels.

Fig.1 laat zien dat binnen de stad Groningen het percentage eerstejaars vogels niet overal gelijk is. In de binnenstad zijn relatief minder jonge vogels aanwezig. Daar leven de kokmeeuwen vrijwel geheel van etensafval dat op daken wordt gestrooid en brood dat in de vele parken en plantsoenen aan het waterwild wordt gevoerd. Hierbij treedt harde onderlinge concurrentie tussen de meeuwen op. De jonge vogels, die minder behendig zijn, delven vaak het onderpit. Daarom wijken sommige uit naar randgebieden waar minder kokmeeuwen zijn en dus de kans om voedsel in de wacht te slepen voor hun hoger is. De hoogste percentages juvenielen treft men aan in de buitenwijken: vooral op sportvelden waar ze naar regenwormen zoeken en verder rond bruggen, bij patatautos en andere plaatsen waar wel eens plotseling voedsel te vinden is. De adulte kokmeeuwen duurt het wachten op dergelijk voedsel zoals een verloren etenspakket kennelijk te lang en ze concentreren zich daarom meer op het betere aanbod in de binnenstad.

Plaatstrouw aan winterlocaties

In totaal werd bij 101 kokmeeuwen de ringinscriptie afgelezen. In 28 gevallen kon behalve de ringcentrale slechts een deel van de cijfercode met zekerheid worden vastgesteld. Vaak ging het om ringen van een kleinere diameter dan gewoonlijk of om ringen die boven het loopbeen waren aangebracht en dan half onder de veren zijn verborgen. Deze meeuwen zijn wel in Tabel 1 opgenomen, maar verderop voor berekening buiten beschouwing gelaten. Overzien we de herkomst van deze vogels dan blijkt

dat het overgrote deel afkomstig is uit het Oostzeegebied. De zeven engelse en belgische vogels zijn (voor zover bekend) 's winters geringd, en waren slechts in maart korte tijd

Tabel I: Herkomst naar ringcentrale van 101 in Groningen aangetroffen geringde kokmeeuwen.

Arnhem (Nederland)	9
Londen (Engeland)	3
Brussel (België)	4
Helgoland (West-Duitsland)	14
Kopenhagen (Denemarken)	6
Oslo (Noorwegen)	2
Stavanger (Noorwegen)	3
Kalo (Noorwegen)	2
Stockholm (Zweden)	4
Gotenburg (Zweden)	1
Gdansk (Polen)	7
Matsalu (Estland)	24
Kaunas (Litauen)	13
Helsinki (Finland)	8
Moskou (Sovjet-Unie)	1

aanwezig. Ze behoren vermoedelijk dus niet tot broedvogel-populaties van die landen. Het percentage nederlandse vogels is laag en ligt bij 9%.

Van de kokmeeuwen die 's winters aanwezig zijn, komen er vele een volgend jaar terug. Zeven kokmeeuwen werden in zes of meer winters aangetroffen. Ze kunnen met recht stamgasten worden genoemd. We moeten echter bedenken dat we altijd meeuwen kunnen aantreffen die slechts een korte tijd (één dag tot enkele dagen) verblijven, zoals de eerder genoemde belgische en engelse vogels. Aan hun neus of een ander lichaamskenmerk is dat niet te zien, slechts de verfomfaaide olieslachtoffers, die zelden vaker dan één maal worden gezien, wijzen erop dat het winterbestand altijd in beweging is. Om daarom iets te kunnen zeggen over de plaatstrouw van stamgasten is het reëler om te kijken naar ringinscripties en de kans dat een meeuw, die reeds in twee winters is gezien, een volgende keer terugkomt.

In 65 gevallen kwamen 22 dergelijke meeuwen een volgende winter terug, en in 25 gevallen bleven ze weg. In 12 van deze 25 gevallen sloeg zo'n meeuw een winter over. Misschien dat ze er dan niet waren, maar zeker zo waarschijnlijk lijkt dat ze aan waarneming zijn ontsnapt. In een extreem geval werd een meeuw 4 winters niet gezien, om daarna op een weinig gecontroleerde plaats toch weer op te duiken. Hieruit blijkt wel de zeer sterke plaatstrouw van deze kokmeeuwen aan het overwinteringsgebied. Een van de belangrijkste oorzaken dat ze niet terugkomen moet dan ook gelegen zijn in voortijdige sterfte. Uit het bovenstaande blijkt dat deze sterfte onder de stamgasten ten hoogste ongeveer 17% per jaar kan bedragen ($=13/(65+12)$).

Van 47 kokmeeuwen weten we inmiddels ook de ringplaats/datum. Deze gegevens tonen eveneens aan dat stadse kokmeeuwen oud kunnen worden. De oudste vogel (Stavanger 608652) werd in 1955 als nestjong geringd en was in de laatste winter van 85/86 bijna 31 jaar oud! Vijf andere meeuwen waren op het moment dat ze voor het laatst werden gezien tenminste 18, 17, 12, 11 en 8 jaren oud. Hierbij moet worden aangetekend dat de twee oudste meeuwen mogelijk nog ouder waren omdat ze als adult waren geringd. De zes oudste geringde kokmeeuwen onder 200 in de provincie Groningen dood gevonden vogels waren slechts 13, 13, 12, 8, 8 en 7 jaren oud. De stavanger-meeuw dingt zelfs mee naar het predikaat "oudste geringde kokmeeuw aller tijden" aangezien de oudste meeuw tot nu toe "slechts" 32 jaren en 1 maand oud was (Cramp et al. 1983).

De kokmeeuw toont ook een bijzondere plaatstrouw aan bepaalde plekken binnen het winterkwartier. In totaal zijn de 73 meeuwen op 355 verschillende dagen gezien. In bijna alle gevallen werden ze steeds in een gebied met een straal van een paar honderd meter gezien. Slechts in 10 gevallen (5 meeuwen) oftewel 3% werd een vogel op andere plaatsen gezien, op 1-3 kilometer afstand. Een van deze vogels, een deense meeuw met kleurring E14 werd gedu-

rende drie opeenvolgende winters (79/80-81/82) in het Noorderplantsoen gezien, in de eerste winter op 30 januari; op 14 maart was deze vogel evenwel in Leeuwarden.

Gedrag op de foerageerplaats.

Uit de analyse van de ringwaarnemingen blijkt dat de meeuwen binnen een klein gebied aan de kost proberen te komen. Op de belangrijkste punten waar brood wordt gevoerd aan eenden, ganzen en zwanen verzamelen zich constant enkele tientallen kokmeeuwen. Wie een zak brood in een keer leegschudt, en op enige afstand blijft, krijgt te zien hoe zo'n portie binnen enkele seconden door een krijsende kluwen meeuwen wordt verorberd. Eenden zijn snel genoeg om een korstje mee te pikken, maar de trage ganzen en zwanen komen er niet aan te pas. Aangezien het Jan Publiek meest niet om de kokmeeuwen is te doen, wordt er gericht en gedoseerd met brood geworpen. Het zal duidelijk zijn dat vanwege de altijd aanwezige groepsconcurrentie van iedere meeuw afzonderlijk een grote behendigheid en snelheid van handelen worden gevraagd. Bij gedoseerd brood voeren blijkt dat jonge vogels significant minder brood te pakken krijgen dan de oudere vogels. Men kan bovendien constateren dat jonge kokmeeuwen gemiddeld veel agressiever zijn. Dit uit zich vaak in het verdedigen van een klein gebied van 1-3 m² tegen soortgenoten. Agressief gedrag uit zich o.a. in het rondlopen met een uitgestrekte hals en laaggehouden kop (zie Fig.43c in Gutz von Blotzheim 1982).

Uit steekproeven met in totaal 1371 adulte en 231 juveniele vogels bleek dat 51 adulte (3%) en 36 juveniele (22%) dit dreiggedrag vertoonden. Sommige jonge vogels proberen dus door agressief te zijn andere meeuwen op een afstand te houden, wat natuurlijk de kans een korstje brood te bemachtigen kan verhogen. Of dit ook inderdaad het geval is blijft nog onduidelijk, maar lijkt onwaarschijnlijk. Meeuwen die veel succes hebben letten namelijk uitsluitend op het te strooien brood en hebben geen oog voor hun krijsende

en agressieve soortgenoten. Ze wachten staande rustig af en bewegen zich alleen als er inderdaad een broodkorst hun richting uitkomt. Interessant is ook het gedrag dat een kleine minderheid vertoont: ze vliegen tijdens het broodstrooien steeds rondjes met een straal van 10-30 m. Zo komen ze per rondje eenmaal bij de broodstrooier voorbij. Vliegt er dan net een korst door de lucht dan hebben ze de betere kans om die in de lucht te bemachtigen dan de meeuwen die op de grond staan. Deze moeten namelijk eerst opstijgen en hebben aldus een fractie meer tijd nodig.

In het algemeen blijft agressie tot dreigen en roepen beperkt. Lijfelijk geweld blijft achterwege, in tegenstelling tot wat bij de zilvermeeuw in vergelijkbare situaties het geval is. In het havengebied van Lauwersoog werd enkele malen gezien hoe jonge zilvermeeuwen die zich rond een patattent verzamelden meedogenloos op elkaar inhakten. Ook overwinterende knobbelswanen in de binnenstad van Groningen zijn soms bijzonder agressief, wat zich uit in het elkaar in de hals bijten.

Omdat juvenielen minder succes hebben bij het bemachtigen van voedsel zou men veronderstellen dat ze meer tijd aan het foerageren besteden. We hebben dit getest door steeds 20 minuten brood te strooien en gedurende deze tijd de adult/juveniel verhouding te bepalen. Begint het strooien, dan komen onmiddellijk zo'n 10-30 meeuwen aangevlogen. Wordt echter maar weinig brood gestrooid, dan verliezen sommige meeuwen hun interesse en vliegen weg om het ergens anders te proberen of op het water te gaan zitten. Bij 21 dergelijke strooioproeven vonden we dat de adulte meeuwen inderdaad eerder opgaven: het aantal adulte vogels nam af van 571 naar 509 (9% afname). Het aantal juvenielen nam zelfs iets toe: van 80 naar 96 (23%).

Gedragsverschillen

Om meer succes te hebben bij het veroveren van voedsel zijn juvenielen minder schuw. Ook overnachten ze

soms in de winter op de stadsgrachten, wat bij adulte meeuwen nog nimmer is waargenomen. Behalve een algemeen globaal verschil in gedrag tussen oude jonge vogels onderscheidt ieder individu zich in min of meer door zijn eigen gewoontes. Enkele voorbeelden maken dit duidelijk. Een finse meeuw met rose kleurringen hield zich enkele jaren op rond de gazons en sportvelden van het Oosterpark, de thuisbasis van FC Groningen. Deze meeuw foerageerde als uitzondering op de regel uitsluitend op regenwormen. Om zich te baden of te poetsen vloog hij naar de centrale vijver, maar voor het brood dat daar regelmatig werd gestrooid had hij geen belangstelling. Als men deze meeuw gericht brood toewierp, vloog hij verschrikt weg. Ook andere meeuwen vertoonden over de jaren heen specifiek gedrag.: het zitten op steeds hetzelfde stukje hekwerk bijvoorbeeld.

Zilver- en stormmeeuwen op broodjacht

Ieder jaar verschijnen in februari-maart ook enkele adulte zilvermeeuwen in de parken. In het gewoel rond de broodstrooiers begeven ze zich nooit. Op enige afstand, bijvoorbeeld op een eendenhok midden in de vijver kunnen ze lange tijd roerloos op de vogelmeute toezien. Daar vliegt evenwel een hele boterham het water in en een eend of kokmeeuw gaat ermee aan de haal. Natuurlijk lukt het ze niet om de buit ineens naar binnen te werken. Nu komt de zilvermeeuw in actie en achtervolgt de eend of meeuw met boterham net zo lang totdat deze zijn buit laat glippen. Regelmatig hebben zilvermeeuwen met deze tactiek succes en gaan met het grootste stuk van de boterham strijken. Deze vorm van voedselparasitisme wordt ook door stormmeeuwen bedreven, met ongeveer evenveel succes. In tegenstelling tot de zilvermeeuwen begeven de stormmeeuwen zich bij uitzondering ook wel in de groep meeuwen rond de broodstrooiers. De kokmeeuw is echter veel behendiger dan de grote meeuwen, en het is dus moeilijk voor de stormmeeuwen om hen te beconcurreren.

Discussie

Van de 73 meeuwen waarvan de ringinscriptie volledig is afgelezen werden er 49 in één winter gezien en 24 in twee of meer winters. De populatie bestaat dus min of meer uit stamgasten en vogels die slechts korte tijd aanwezig zijn. Hieronder vallen doortrekkers die zuidelijker overwinteren. In alle maanden zijn echter vogels opgemerkt die daarna nooit meer terug kwamen. Daaruit blijkt dat een deel van de kokmeeuwen altijd in beweging is, onder invloed van broedinstinct en veranderingen in voedselaanbod door vorstival, natte en droge periodes enz. Dergelijke aantalsfluctuaties onder invloed van weersomstandigheden rond Groningen zijn beschreven door Hulscher (1985).

Opvallend is dat geen enkele van de 9 nederlandse vogels tot de stamgasten behoort, hoewel ze deels wel in de winter werden gezien. Hieruit zouden we voorzichtig (vanwege de slechte statistiek) kunnen concluderen dat de vogels uit de omgeving zich minder op het eten van brood hebben gespecialiseerd dan de trekkers uit de landen rond de Oostzee. Voor zover bekend zijn alle nederlandse vogels binnen een straal van 100 km geringd. Ze zouden dus meer ervaringen kunnen hebben in het foerageren in de biotopen rond de stad Groningen (kanalen, graslanden, akkerbouwgebieden) omdat ze er als broedvogels uit de omgeving een groter deel van het jaar vertoeven.

Deze en ander conclusies zouden hard gemaakt moeten worden door voortgezet onderzoek. Hiertoe zijn we afhankelijk van de vogelringers. In dit verband zouden we erop willen aandringen dat bij de grotere vogels zoals meeuwen, steltlopers, ganzen enz. de aluminiumringen nooit op de kop worden aangelegd, wat het aflezen bemoeilijkt. Steeds meer vogels worden van kleurringen voorzien. Wil ook hier het maximale rendement gehaald worden, dan zouden alleen nog maar ringen moeten worden gebruikt die zijn voorzien van een inscriptie met cijfers en letters. In het verleden werd te veel gewerkt met combinaties van kleurringen. Deze heb-

ben onder andere als nadeel dat de codering in de war raakt zodra de vogel een van de ringen verliest. (Dit overkwam onder andere de bovengenoemde finse meeuw met zijn rose kleurringen).

Dankwoord

Klaas van Dijk wordt bedankt voor het geven van aanvullende waarnemingen omtrent geringde meeuwen en het feit dat hij het project voortzet. Het Vogeltrekstation stelde in een eerder stadium welwillend ringgegevens beschikbaar.

Literatuur

- Boekema, E.J., Glas, P. & Hulscher, J.B. 1983. De vogels van de provincie Groningen. Wolters-Noordhoff/Bouma's Boekhuis, Groningen.
- Cramp, S. (red) 1983. The birds of the western palearctic, deel 3. Oxford University Press London.
- Glutz von Blotzheim, U.N. & Bauer, K.M. 1982. Handbuch der Vogel Mitteleuropas deel 8 Akademische Verlagsgesellschaft, Wiesbaden.
- Hulscher, J.B. 1985. Terreinkeuze van oude en jonge kokmeeuwen: een keuze tussen nat en droog. Limosa 58: 49-55.